

Westfalenin rauha muutti Eurooppaa

 ennenjanyt.net/2010/05/westfalenin-rauha-muutti-eurooppaa

Mika Oskari Mickelsson

Saksan Westfalenissa sijaitsevan Münsterin kaupungin asukkaat pääsivät todistamaan historiallista näytelmää 24. lokakuuta 1648, kun kaupungissa allekirjoitettiin keisari Ferdinand III:n ja Ranskan sekä Ruotsin väliset rauhansopimukset. Allekirjoitusseremonian päätyttyä tykit kaupungin valleilla ampuivat kunnialaukauksia. Niiden jylinään yhdistyi kirkonkellojen kumu, joka kertoi kaupunkilaisille kolme vuosikymmentä kestäneen sodan olevan viimeinkin lopussa. Vuoden 1648 rauhansopimukset ja niitä edeltänyt Euroopan historian ensimmäinen suuri rauhankongressi saivat osakseen runsaasti huomiota jo omana aikanaan, ja 360 vuotta myöhemmin Westfalenin rauhaa pidetään yhä tärkeänä käännekohtana kansainvälisten suhteiden historiassa.

Sota vailla loppua

Kolmikymmenvuotisessa sodassa^[1] (1618–1648) oli kyse useista toisiinsa liittyneistä konflikteista, joiden vaikutus ulottui Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan ohella suureen osaan muuta Eurooppaa. Aikakauden lukuisat sodat ja valtioiden sisäiset levottomuudet ovat antaneet aiheen historiantutkimuksen piirissä käytyyn keskusteluun 1600-luvun yleiseurooppalaisesta kriisistä^[2] ja sen syistä. Kriisin taustalla on nähty niin kolonialismiin, valtiojärjestelmän murrokseen, taloudellisiin muutoksiin kuin uskonpuhdistukseenkin liittyneitä tekijöitä.

Vanhemmassa historiantutkimuksessa kolmikymmenvuotinen sota nähtiin ennen kaikkea tunnustuksellisenä konfliktina, sillä reformaation seurauksena uskonnolliset jännitteet olivat lisääntyneet eri puolilla Eurooppaa. Erityisesti Saksan alueella katolisen keisarihuoneen ja protestanttien välinen vastakkainasettelu oli syventynyt. Tilannetta pahensi valtakunnan poliittinen hajanaisuus, mikä heikensi keisarin asemaa suhteessa paikallisiin ruhtinaiisiin.

Uskonnollisten syiden lisäksi kolmikymmenvuotisen sodan taustalla oli myös aikakauden kansainväliseen politiikkaan liittyneitä tekijöitä. Habsburg-sukuisten hallitsijoiden valta-asema Saksassa ja Espanjassa herätti huolta erityisesti Ranskassa. Habsburgien vastustajiin lukeutui myös Alankomaiden pohjoisten maakuntien muodostama tasavalta, joka kävi Espanjan vastaista vapaussotaa.

Ristiriidat kärjistyivät lopulta vuoden 1618 aikana avoimeksi selkkaukseksi Böömissä, jossa protestantit nousivat kapinaan keisariksi valittua Böömin katolista kuningasta vastaan. Aluksi keisari Ferdinand II onnistui lyömään kapinalliset Espanjan ja katolisten ruhtinaiden perustaman liigan tuella. Sota kuitenkin levisi Böömin ulkopuolelle, ja Habsburgien aseman vahvistuminen antoi useille ulkovalloille syyn sekaantua tapahtumien kulkuun. Sotaan ottivat sen eri vaiheissa osaa mm. Tanskan kuningas Kristian IV ja myöhemmin myös Ruotsi sekä Ranska.

Kolmikymmenvuotinen sota aiheutti monilla Saksan alueilla ennennäkemättömiä tuhoja erityisesti siviiliväestölle. Armeijoissa palvelleen sotaväen rekrytointiin ja varustamiseen tarvittiin lisäksi huomattavia taloudellisia resursseja, minkä vuoksi sodan epäsuorat vaikutukset ulottuivat kauas varsinaisen sotatoimialueen ulkopuolelle. Sodan pitkittyessä armeijoiden huoltaminen kävi yhä vaikeammaksi, eivätkä osapuolet kyenneet saavuttamaan ratkaisevaa voittoa taistelukentällä. Pitkittyessään tuhoisa sota uhkasi riistäytyä lopullisesti poliittisten päätöksentekijöiden hallinnasta.

Kristikunnan rauhantekijät

Kolmikymmenvuotisen sodan eri vaiheissa tehdyistä lukuisista rauhantunnusteluista ja erillisrauhansopimuksista huolimatta yhteisymmärrys varsinaisesta rauhankongressista saatiin aikaan Hampurissa käytyjen alustavien neuvottelujen tuloksena vasta 1641. Westfalenissa sijainneet Münsterin ja Osnabrückin kaupungit julistettiin rauhankongressia varten neutraaleiksi, minkä seurauksena ne olivat eräänlaisia rauhan saarekkeita sodan repimässä Saksassa. Kaupunginmuurien ulkopuolella sota kuitenkin jatkui yhtä raakana kuin ennenkin.

Westfalenin rauhankongressia ei koskaan virallisesti avattu, vaan arviolta 148 neuvottelijaa saapui paikalle vähitellen vuosien 1643–1645 aikana. Kaiken kaikkiaan Westfalenin alueella oleskeli kongressin vuoksi jopa noin 10 000 henkeä. Sodan pääosapuolten Saksan keisarin, Ranskan ja Ruotsin lähettämien delegaatioiden lisäksi myös useimmat muut aikakauden eurooppalaiset valtiot ja ruhtinashuoneet sekä Saksan eri alueet olivat edustettuina. Hallitsijoita tai aikakauden johtavia valtiomiehiä ei neuvotteluissa kuitenkaan näkynyt, ja esimerkiksi Ruotsin kuningatar Kristiinaa edustivat valtakunnankansleri Axel Oxenstiernan poika yhdessä taitavan diplomaatin Johan Adler Salviuksen kanssa.

Suurin osa delegaatioista oli majoittunut Münsteriin, jossa käytiin keisarin ja Saksan katolisten alueiden sekä Ranskan, Espanjan ja Alankomaiden tasavallan väliset neuvottelut. Keisarin ja protestanttisten alueiden sekä Ruotsin väliset neuvottelut oli puolestaan keskitetty Osnabrückiin. Monet diplomatiassa myöhemmin vakiintuneista menettelytavoista olivat vasta kehitymässä 1600-luvulla, ja tämän vuoksi Westfalenin neuvotteluissa käytettiin paljon aikaa kiistelyyn valtioiden keskinäisestä arvojärjestyksestä, arvonimistä ja työskentelykielestä sekä muista muodollisista seikoista. Neuvotteluja käytiin usein lähettiläiden residensseissä, ja suuria yhteisiä kokouksia oli harvoin.

Asiakysymysten osalta neuvotteluissa jouduttiin etsimään ratkaisuja vaikeisiin tunnustuksellisiin ja kansainvälispoliittisiin ongelmiin. Tunnustuksellisten kiistakysymysten osalta neuvotteluissa saatiin aikaan kompromissi Saksan katolisten ja protestanttien välillä. Ratkaisu osoittautui kestäväksi, ja tämän vuoksi kolmikymmenvuotista sotaa on joskus kutsuttu Euroopan viimeiseksi uskonsodaksi. Keskeiset kansainvälispoliittiset kysymykset liittyivät puolestaan sotaan osallistuneiden valtioiden esittämiin aluevaatimuksiin. Alueita Elsassista liitettiin Ranskaan, ja alueita Saksan pohjoisosista, kuten Etu-Pommeri ja Bremenin sekä Verdenin hiippakunnat, joutui puolestaan Ranskan päälliittolaisen Ruotsin hallintaan. Tämän ohella Ruotsin kruunu sai huomattavia taloudellisia korvauksia sodan aiheuttamista kustannuksista. Alankomaiden kapinallisten maakuntien ja Espanjan välillä solmitussa Münsterin erillisrauhassa vahvistettiin lisäksi maakuntien muodostaman tasavallan asema itsenäisenä valtiona.

Alankomaalaisen taidemaalarin Gerard ter Borchin näkemys Alankomaiden tasavallan ja Espanjan välisen Münsterin rauhansopimuksen ratifiointista (1648).

Kansallisia ja kansainvälisiä tulkintoja

Historiantutkimuksessa kolmikymmenvuotista sotaa ja Westfalenin rauhaa on lähestytty monista näkökulmista, ja rauhansopimusten merkitystä on arvioitu maasta ja aikakaudesta riippuen eri tavoin. Ruotsalaisessa historiankirjoituksessa osallistumista sotaan pidettiin jo varhain kansallisesti tärkeänä aiheena. 1640-luvulla saksalaissyntyinen, Ruotsin kruunun palvelukseen siirtynyt Bogislaus Philipp von Chemnitz nimitettiin valtakunnanhistorioitsijaksi (ruots. rikshistoriograf), ja hän sai tehtäväkseen kirjoittaa virallisen historian Ruotsin osuudesta sodassa. Chemnitzin moniosainen teos *Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Krieg* on edelleen arvokas lähde, vaikka se ei ymmärrettävästi täytäkään myöhemmälle kriittiselle historiantutkimukselle asetettuja kriteerejä. Chemnitzin ohella myös Samuel von Pufendorf, toinen 1600-luvun Ruotsissa vaikuttanut saksalaislähtöinen oppinut, käsitteli kirjallisessa tuotannossaan kolmikymmenvuotista sotaa.

Kansallisesti painottuneessa ruotsalaisessa historiantutkimuksessa huomio kiinnittyi pitkään kuningas Kustaa II Aadolfin asemaan sotapäällikkönä ja Saksan protestanttien suojelijana vuosina 1630–1632. Ruotsalaisten historioitsijoiden osoittama mielenkiinto aihepiiriin on helppo ymmärtää, sillä sota merkitsi Ruotsin aseman vahvistumista eurooppalaisena suurvaltana. Vaikka uudemmassa ruotsalaisessa historiantutkimuksessa painopistealueet ovat monessa suhteessa muuttuneet, niin suurvaltakausi on säilynyt edelleen suosittuna aiheena kirjallisuudessa. Hyvänä osoituksena tästä on Peter Englundin kolmikymmenvuotisen sodan aikaan sijoittuva teos *Ofredsår*.

Kolmikymmenvuotisen sodan merkitys ruotsalaisessa historiakulttuurissa näkyi myös Westfalenin rauhan 350 vuotisjuhlavuoden yhteydessä 1998. Juhlavuoden valmistelua koordinoi arvovaltainen komitea, jonka suojelijana toimi kuningas Kaarle XVI Kustaa. Valmistelutyöhön osallistuivat myös lukuisat merkittävät kansalliset organisaatiot, kuten Ruotsin valtionarkisto, kansallismuseo ja Upsalan yliopisto. Näyttelyjen ja konferenssien ohella juhlavuoteen liittyen julkaistiin kaksi mielenkiintoista artikkelikokoelmaa, jotka kannattaa tässä yhteydessä nostaa esille. Vuonna 1998 julkaistussa Ruotsin valtionarkiston vuosikirjassa *Krig och fred i källorna*^[3] käsitellään kolmikymmenvuotiseen sotaan liittyviä teemoja ruotsalaisissa arkistoissa säilyneiden alkuperäislähteiden valossa.

Toisessa juhlavuoteen liittyvässä teoksessa *Mare nostrum: Om Westfaliska freden och Östersjön som svenskt maktcentrum* Ruotsin suurvaltakauden historiaa puolestaan tarkastellaan useiden asiantuntijoiden kirjoittamissa artikkeleissa. Kirjoittajista Marie-Louise Rodén keskittyy omassa osuudessaan arvioimaan Westfalenin rauhankongressin historiallista merkitystä.^[4]

Saksassa näkökulma kolmikymmenvuotiseen sotaan ja Westfalenin rauhansopimukseen on ollut Ruotsiin verrattuna hyvin erilainen. Saksalaisesta perspektiivistä Westfalenin rauha merkitsi keskiajalla syntyneen Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan alueellisesta pirstaloitumista ja sen kansainvälisen aseman heikentymistä. Sodan seurauksena poliittinen valta keskittyi keisarin sijaan aiempaa selvemmin Brandenburgin, Baijerin ja Saksin vaaliruhtinaskuntien kaltaisille voimakkaille alueellisille yksiköille.

Kansallisuusaatteen ja Saksan yhdistymisen vaikutuksesta saksalaisessa historiantutkimuksessa korostettiin 1800-luvulta alkaen Westfalenin rauhan valtio-oikeudellista merkitystä lähinnä Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan alueella.

Toisen maailmansodan jälkeen näkökulma Westfalenin rauhaan on kuitenkin muuttunut saksalaisessa historiantutkimuksessa aiempaa kansainvälisemmäksi. Tämä näkyy hyvin saksalaisen historioitsijan Fritz Dickmannin vuonna 1959 julkaistussa laajassa tutkimuksessa^[5], joka on säilyttänyt pitkään asemansa rauhankongressia koskevana perusteoksena. Bonnissa toimiva Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte on lisäksi julkaissut vuodesta 1962 alkaen Nordrhein-Westfalenin tiedeakatemian toimeksiannosta rauhanneuvotteluihin liittyvää alkuperäislähdeaineistoa laajassa *Acta Pacis Westphalicae* -julkaisusarjassa.^[6]

Kritiikki kansallisesti painottuneita tulkintoja kohtaan kasvoi 1900-luvun kuluessa myös kansainvälisesti. Kriitikkojen mukaan esimerkiksi Alankomaiden jo vuonna 1568 alkanut vapaussota tai Espanjan ja Ranskan välinen sota sopivat ajallisesti ja maantieteellisesti huonosti perinteiseen, Saksa-keskeiseen kuvaan kolmikymmenvuotisesta sodasta. Kansallisten näkökulmien sijaan sota nähtiin nyt aiempaa selvemmin yleiseurooppalaisena ilmiönä, jolla oli syvällisiä vaikutuksia koko maanosamme historiaan.^[7]

Westfalenin perintö

Vuoden 1648 merkitystä on usein korostettu erityisesti kansainvälisten suhteiden historiassa, jossa Westfalenin rauhaa on pidetty uudenlaisen aikakauden symbolina.^[8] Rauhansopimukset toivat esiin uuden ajan alun Euroopassa käynnissä olleen murroksen, jossa itsenäiset valtiot nousivat Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan ja katolisen kirkon sijaan aiempaa tärkeämpään asemaan. Pitkällisen muutosprosessin seurauksena kaupunkivaltiot ja monikansalliset imperiumit joutuivat tekemään vähitellen tilaa valtioille, joilla oli selkeät alueelliset rajat ja joissa taloudellista sekä sotilaallista valtaa pystyttiin keskittämään aiempaa tehokkaammin.

Kehityksen seurauksena Eurooppaan rakentui vähitellen uudenlainen kansainvälinen järjestelmä, jota leimasi valtioiden välinen anarkia ja toisaalta pyrkimys yksittäisten valtioiden hegemoniapyrkimysten rajoittamiseen. Kansainvälisen järjestelmän vakautta

horjuttaneita kysymyksiä on Westfalenin jälkeen yritetty ratkaista mm. Wienin kongressissa ja ensimmäisen sekä toisen maailmansodan päättäneissä rauhanneuvotteluissa.

Toisen maailmansodan jälkeen alkanutta Euroopan integraatioprosessia ja Euroopan unionin syntyä on eräissä yhteyksissä pidetty osoituksena siirtymisestä Westfalenin jälkeiseen aikaan. Toistaiseksi unionin jäsenvaltiot ovat kuitenkin olleet valmiita siirtämään kansallisen suvereniteettinsa piiriin kuuluvaa päätösvaltaa ylikansalliselle organisaatiolle lähinnä talous- ja kauppapolitiikassa. Toimivan yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan luominen näyttää sitä vastoin haasteelliselta. On lisäksi syytä muistaa, että eurooppalainen valtiojärjestelmä on muuttunut 1900-luvun kuluessa luonteeltaan maailmanlaajuisiksi. Siirtomaiden itsenäistymisen seurauksena valtioiden lukumäärä on kasvanut viime vuosikymmeninä voimakkaasti, ja erityisesti kehitysmaissa sekä valtioiden sisäiset että myös laajemmat alueelliset konfliktit ovat olleet yleisiä. Realistista vaihtoehtoa valtioihin perustuvalla kansainväliselle järjestelmälle ei siis ole näköpiirissä ainakaan lähitulevaisuudessa. Voidaankin perustellusti todeta, että Westfalenin perintö on yhä selvästi nähtävissä kansainvälisissä suhteissa.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja Turun yliopiston yleisen historian oppiaineen tutkija.